

# Most fel kell kötni a gatyát

## Hajdu Szabolccsal beszélget Rádai Eszter

*Mindenekelőtt tisztázzuk a pozícióját: a Színház- és Filmművészeti Egyetem távozó, felálló tanárai közé tartozik, vagy azok közé, akik maradnak?*

Nekem ahhoz, hogy távozzam, nem kellett fölállnom. Most járt le a szerződéselem.

*Mert most végez az osztálya?*

Nem, én ahhoz a tanársapathoz csatlakoztam fél évre, amely Gothár Péter menesztése után az általa és Schwechtje Mihály által indított mesterszakos osztályt viszi – vinné – tovább. Engem most majd – Misi koncepciója szerint – Pálfi Gyuri vált – váltana –, őt pedig Miklauzic Ben-ce. Sok minden keresztbe tett egyébként ennek már eddig is, elsősorban a Covid-járvány, bár azt is megpróbáltuk lehetőségként felfogni, és a karanténban is filmeket készíteni...

*Tehát maga januárban átvette az osztályt, és februárban jött a Covid.*

Gyakorlatilag ez történt.

*Gondolom, már a kiinduló helyzet sem volt könnyű, a Gothár-osztály átvenni. Mennyire viselte meg a hallgatókat – több szempontból is – ez a váltás? Kik ők, ismerhetjük-e már valahonnan ezeket a fiatal filmeseket?*

Az *Aranyélet*ből<sup>1</sup> mondjuk Olasz Renátót, de szerintem mindegyikük

hallatni fog magáról előbb-utóbb, mert nagyon tehetséges társaság. Hát bizony, elég apatikus hangulatban voltak, aztán épphogy elkezdtünk dolgozni, jött a következő csapás, a karantén, majd betetőzte az egészet ez a modellváltásnak nevezett einstand... Ilyen osztálya az egyetemnek szerintem még nem is volt, talán csak '56-ban... Persze, tanultak is sok mindent közben, és nyilván ebből a helyzetből is, mert mondom, az oktatás nem állt le, folytattuk, ahogy tudtuk.

*Nyilván online módon. De mit jelentett ez?*

Különböző feladatokat adtunk a diákoknak, ezekhez forgatókönyveket, jeleneteket írtak, azután előkészítették, majd leforgatták a filmeket. Ezeket mi megnézzük, és beszélgetünk róluk. De el lehet képzelni, milyen nehéz olyan körülmények között filmet forgatni, hogy valaki egyedül van a szobájában, és interneten kell a színészeket instruálnia...

*Akik közben – feltételezem – szintén mind egyedül vannak a saját szobájukban.*

Persze, senki nem találkozhatott senkivel. És utána mindezt összevágni. Óriási feladat volt ez nekik, meg persze tanulásig is.

*Abból, ami mindeközben az egyetemen, az egyetemmel történt, mit érzékelt? Mennyire látta, látja át*

<sup>1</sup> Magyar televíziós sorozat, a finn *Helppo elämä* remake-je, az HBO Magyarországnak harmadik szerializált remake-sorozata.

*újonnan érkezettként, afféle beugró tanárként a történeéseket, ezt az egész folyamatot?*

Én csak azt a kicsi szeletét látom át, tulajdonképpen abból valamit, ami a filmes részen történik.

*Ehhez képest eléggé belevetette magát az eseményekbe: a – szerintem – legjobb beszédet mondta az egyetemfoglalás előtti órákban, és azóta is részt vesz a demonstrációkon, együtt van a fiatalokkal, nyilvános órát tart nekik a Vas utcában... Arra az augusztus 31-i beszédre felkérték, vagy maga jelentkezett?*

Ez úgy történt, hogy már az első tüntetésen is ott voltam, és nagyon bántott, hogy kevesen vagyunk. Úgy éreztem, nem szabad hagyni, hogy mint már annyiszor az elmúlt tíz évben, most az SZFE-t és vele az egyetemi autonómiát is eltíporják, ezt a közösséget is szétverjék, az intézményt hatalmi szóval kisajátítsák, teljesen a saját kontrolljuk alá vonják. Ráadásul az SZFE esetében – tanárként és filmrendezőként – személyemben is mélyen érintve vagyok, hiszen itt nemcsak úgy általában egy intézményről van szó, hanem ezeknek a fiatal embereknek – mert az élet sokkal hosszabb, mint az egyetem – a jövőjéről, a sorsáról, az életéről. Vagyis a szakmánk, egyben a magyar kultúra jövőjéről is.

És akkor meghirdették a következő tüntetést, de annak már a címe is – *Második figyelmeztetés: ZsákUtcaBál* – olyan volt szerintem, mint valami fegyverletétel. Meg az is, ahogyan invitálták a leendő résztvevőket: „Gyere, ünnepeld velünk az elmúlt 155 évet!” Ezért is mondtam először nemet – meg persze azért is, mert gátlásos vagyok –

Szurdi Panninak, a tüntetés egyik szervezőjének, amikor felkért, hogy legyek a demonstráció egyik szóno-ka. De mivel személy szerint én ebbe az egészbe nem akarok belenyugodni, pár órával később mégis elvállaltam, hogy beszéljek, gondoltam, felhasználom ezt az alkalmat is arra, hogy a diákságot, amely kezdetben – egyébként érthető módon – nagyon bizonytalan volt a saját lehetőségeit illetően, megerősítsem abban a hitében, hogy ennek a történetnek ők a legfontosabb szereplői, és a sorsuk, és velük együtt az egyetem sorsa is, most még az ő kezükben van, elsősorban rajtuk múlik. De ehhez meg kell hozniuk bizonyos döntéseket, meg kell tenniük bizonyos lépéseket.

*A beszédében erről azt mondta: egy jobb világban minimális az esélye a diákok megkísértésének és megtörtetésének, ez azonban most nem az a hely, ezért arra biztatlak benneteket, hogy ne adjátok át az egyetemet a hatalomnak. Akkor ezzel már az egyetemfoglalásra utalt?*

Nem kimondottan, én ebben akkor még bizonytalan voltam. Mert bár az egyetem egykori diákjaként arra biztattam a diákságot, hogy ne adja át az egyetemet, filmrendezőként pedig arra hívtam fel a filmes- és a színházi szakmát, a kollégákat, hogy ha a diákok elszánják erre magukat, akkor álljanak egységesen mögéjük, álljanak ki mellettük, és ne hagyják, hogy ez az erőszakos hatalomátvétel megtörténjen, a beszédemet úgy fejeztem be, hogy nem tudom, hogy mi a megoldás, és nem tudom, hogyan kell ezt csinálni. A diákok egyébként akkor már maguk is számba vették, mint a lehetőségek egyikét, az egyetemfoglalást, de bizonytalanok vol-

tak ők is, nem volt köztük teljes az egyetértés ebben, és nem azért, mert nem értett volna egyet ezzel a többség, hanem mert ez egy nagyon erős gesztus.

*Olyan erős, hogy a kívülállókat, a velük szolidaritásukat is meglepte, amikor bejelentették.*

Aztán már nem igazán tudtam az eseményeket követni, mert jött egy vihar, és mindenki beszorult az egyetem épületébe, a tüntetés nem is tudott rendesen véget érni, néhány beszédet már nem is tudtak elmondani... És aztán éjfélkor bejelentették, hogy elfoglalják az egyetemet, és akkor az a kétszázötven fiatalember, aki bent volt a teremben, egységesen, hangosan azt kiáltotta, hogy „igen, elfoglaljuk”.

12

*Közfelkiáltás?*

Igen, közfelkiáltás.

*Amikor azt mondta, hogy kéri a filmes- és a színházi szakmát, hogy álljon egységesen a diákok mögé, és ne hagyja, hogy megtörténjen, amit a hatalom eldöntött, akkor számított az azóta bekövetkezett hihetetlen mértékű szolidaritásra? Az erkélyen „ört állók” között a magyar színház- és filmművészet legnagyobbjaira? A diákok mellett kiálló szingizgatókra? Az egykor az SZFE-n végzett különböző osztályok felsorakozására? Egy csomó határon túli művészeti intézmény és az onnan elszármazott művészek együttérzésére és támogatására? Gondolta, hogy Mundruczó Kornél és Horváth Lili a velencei filmfesztiválon fog tüntetni freeSZFE-s pólóban, és a világ nagy kulturális ikonjai és sztárjai, Cate Blanchett-től Peter Brookig és*

*Helen Mirrentől Salman Rushdiig freeSZFE-s szelfiket tesznek közzé a világhálón? És a világ különböző nagy tekintélyű művészeti intézményei, intézetei, egyetemei, színházai, társulatai mind szolidaritásukról biztosítják az egyetemfoglaló diákokat és az intézményt?*

Folyamatosan árad a szolidaritás a Színház- és Filmművészeti Egyetem felé nemcsak mindenféle kulturális szervezettől és a társadalom minden szegmenséből, hanem – ahogy mondja – nemzetközileg is óriási nevek csatlakoznak ehhez a szolidaritási mozgalomhoz. A szlovákok kezdték el, személyesen ők jelentkeztek szövegek lefordítására, hogy szeretnék terjesztetni a szlovák és a cseh színházakban, még az első nap, a tüntetés után, és utána ennek eléggé elterjedt a híre... Aztán Mundruczó Kornélék és Horváth Liliék jelentek meg a velencei gálán freeSZFE-s pólóban, amire nyilván mindenki rákérdezett, ők pedig elmondták, mi a helyzet, és ez aztán szétfutott a világban.

*A Financial Times budapesti tudósítója is naponta számol be a fejleményekről.*

Ráadásul az ilyen módon szolidaritási nyilatkozatot tevők pontosan értik is, miről van itt szó: amiről mindig is szó volt a történelem során, amikor a diákok, a fiatalok kiálltak a saját jogaik védelmében. Hogy itt nem valamiféle új és hatékonyabb modell ellen küzdenek, hanem a saját jogaikért és az egyik legrégebbi európai demokratikus intézményért, az egyetemi autonómiáért. Hogy ebben az esetben az amúgy rokonszenves alapítványi forma csak álca, ami eltakarja a lényegét. Álcája annak

az aktusnak, amely során az államtól valóban függetlenné válik az egyetem, de nem azoktól, akik most éppen kormányon vannak. Nekik lesz az állami fennhatóság és fenntartás alól „kiprivatizálva” az intézmény, és velük persze az ingatlanok is – amelyekről eddig még nem is esett szó. Ami azt jelenti, hogy ha 2022-ben netalántán kormányváltás lenne, a Színház- és Filmművészeti Egyetemhez akkor már semmi köze nem lesz az államnak, az már akkor is annak a Fidesz-közeli szűk hatalmi csoportnak a kontrollja alatt marad, amelynek ezzel az úgynevezett modellváltással most a kormány átjátszani igyekszik. És – nem mellesleg – akkor már akadálytalanul direkt propagandistaképzőként is működtethető lesz, főleg a filmes és televíziós karok révén, ha a fenntartónak úgy hozza a kedve.

*Azok között, akik ma az állami televízió különféle csatornáin vagy a TV2-nél dolgoznak efféle propagandistaként, vannak olyanok, akik valamikor az SZFE-n végeztek?*

Persze, a TV2-nél például az én egykori évfolyamtársaim.

*Pedig őket nyilván nem propagandistáknak képezték. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy nem ezen múlik az egyetemről kikerült művészek, színészek, filmesek, televíziós szakemberek emberi minősége. Tehát egy Ascher Tamás vagy Székely Gábor vagy Babarczy László által vezetett intézményből is kikerülhetnek pártpropagandisták – és ez fordítva is igaz.*

De hiszen épp erről szól ez a történet is: hogy az embereket nem lehet bizonyos ideológiák, illetve politikai erők szolgálatára nevelni, dresszí-

rozni. Hogy amit Vidnyánszky Attila állít, hogy itt szerinte el volt nyomva egyfajta gondolatiság vagy színházi stílus vagy értékrend, aminek most már szerintük teret kell adni, az nem igaz, mert azt nem lehet elnyomni. Lehet rá kísérleteket tenni, és ezzel meg lehet keseríteni sok ember életét, esetleg a pályáról is el lehet úzni, le lehet szorítani néhányukat, de értékrendet belsővé tenni, arra ránevelni vagy arról lenevelni senkit nem lehet.

Vidnyánszky Attilát és az eszmétársait ennek a vonalnak az érvényesítésében, ennek az ideológiának a sulykolásában eddig sem akadályozta meg senki, épp ellenkezőleg. Amióta pedig az Orbán-kormány van hatalmon, azóta Vidnyánszky Attila kormányzati hátszéllel csinál olyan színházat magának, amilyet akar, és akkora közönséget szervez magának, amekkorát akar. Nekünk vele ellentétben ellenszélben kell jó színházat és jó filmeket csinálnunk, sőt, lehetetlen körülmények között, személy szerint nekem, a barátaimnak és a tanítványaimnak például az *Ernelláék Farkaséknál*-t vagy most legutóbb a *Békeidőt*. És ezek köré is közönség szerveződik. Mert a művészet fejlődése organikus, és akkor is utat talál magának, ha közben semmilyen hátszél nem támogatja. Nem könnyű persze, de lehet. Ne felejtsük el, hogy a szocializmus idején is készültek nagyszerű filmek és születtek jó előadások, még ha közben lélekbelen bele is rokkantak sokan a kényszerűen megkötött kompromisszumokba, vagy akár bele is pusztultak. Vagy alkoholisták lettek, vagy besúgóok lettek, vagy elhagyták az országot, mert a hatalom vagy a középszer teljesen kiszorította őket,

hiába voltak nagy tehetségek. Halász Péterék elmentek, Szentjóbýék elmentek, Jeles András viszont maradt, és megcsinálta a maga nagyszerű filmjeit. Fodor Tamás is maradt, és az alkotótársaival együtt létrehozta a színházát. Tehát valahogy mégiscsak létrejöttek ezek a színházi előadások, bizonyos filmek, és most is valahogy valamik létrejönnek. De ha egy politika, egy ország vezetése okos, és kulturálisan fel akar kerülni egy világtérképre, akkor be kell látnia, hogy ezt az egészet nem érdemes bolygatni. Neki egyszerűen csak anynyi a dolga, hogy teret adjon, támogasson, és aztán, hogy mit hogyan kell tenni, azt bízza a művészekre.

*De honnan veszi, hogy Magyarország jelenlegi vezetése bármiféle világtérképen akarja vizionálni a magyar kultúrát? Maga a beszédben azt mondta, hogy voltaképpen nem Vidnyánszky az ellenség, hanem aki „fenn ül a páholyban, szotyizik, és élvezettel nézi, ahogy mi itt az arénában lejátszunk egymással a mecszet”. Egyáltalán, mire alapozza, hogy érdekli a „páholyban ülőket” a magyar színház?*

Egy okos politikusnak, aki az ország érdekeit tekinti elsődleges szempontnak, nem a sajátját, ez célja kellene hogy legyen.

*Szabad általában is a politikáról kérdeznem, nemcsak az SZFE-vel kapcsolatban?*

Persze.

*Mert most nekem Orbán Viktor augusztus 20-án tartott beszéde jut eszembe, amelyben azt mondta, hogy „Európa elvesztette vezető szerepét”, és úgy általában is, „a Nyugat elvesz-*

*tette a vonzerejét a mi szemükben”. Nem gondolja, hogy ez azt jelenti, hogy nem akar sem kulturálisan, sem máshogy semmilyen világtérképre fölkerülni?*

De én ezt hányszor hallottam gyerekkoromban! Mindig ez jött a rádióból, ez jött a tévéből: „a hanyatló Nyugat”. Aztán amikor kimentünk Ausztriába az édesapámmal, és sétáltunk a fényes utcákon, akkor az apám körbemutatott, és azt mondta: „látod, ez a hanyatló Nyugat”. És most megint itt tartunk, már megint a Nyugat hanyatlásáról ábrándoznak az ország vezetői, és ahogy akkor, az emberek most is hagyják ezzel a maszlaggal teletömni a fejüket. Ezért tartunk ott, ahol tartunk. Amikor én 1990-ben, tizennyolc éves koromban átléptem a határt Ausztria felé, akkor nem lehetett nem észrevenni persze a távolságot, de nyilvánvaló volt, hogy ha itt összekapjuk magunkat, akkor ez a hátrány ledolgozható. Akkor úgy ránézésre volt olyan negyven év lemaradásunk, és most ehhez a negyvenhez nyugodtan hozzá lehet számolni az elmúlt harmincat, mert miközben ők továbbszáguldottak, mi csak toporogtunk egy helyben, és ez most már hetven év hátrány. Ha csak az utcákon néz körbe az ember, már az is mi pénz lenne...?! Csak az épületek rendbe hozása, az utcák rendbetétele országosan... De nem is ez a nagy kérdés, hanem az emberek mentális állapota. Ezen a téren nőtt csak igazán nagyra az amúgy is iszonyatosan nagy távolság ettől az annyira lenézett, lesajnált „hanyatló Nyugattól”!

Kicsi reménysugár ebben a nagy sötétségben, hogy a fiatalság, mint látjuk most a Vas utcában is, hála az internetnek, tájékozódik. Nézem az

MTI szánalmas küzdelmét a tényekkel, azt a hatalmas energiát, amit az ország félreinformálásába és tudatlanságban tartásába fektetnek, most például Mundruczóék velenői, az egyetem melletti kiállításával kapcsolatban, amikor a pólójukat a freeSZFE-matricával direkt nem mutatják... De van egy rossz hírem a számukra: a fiatalok nem az MTI „híreiből” és nem is az állami televízióból és rádióból tájékozódnak. Ennyit a friss levegőről, amit Vidnyánszky Attila szerint ők hoznának, de ezek a fiatalok és a tanáraik állítólag nem akarnak beengedni az egyetem falai közé.

*Az előbb beszéltünk az SZFE felé áradó hatalmas szolidaritásról, annak a művészek és külföldi intézmények részéről tapasztalható megnyilvánulásairól. De hol vannak a magyar egyetemek és kulturális intézetek? Ma reggel hallottam, hogy Ausztria hat művészeti egyeteme áll ki az SZFE mellett, de a MOME nem. A Zeneakadémia nem. Az ELTE nem. A Pécsi Tudományegyetem nem. A Magyar Tudományos Akadémia nem. A Színháztörténeti Intézet és Múzeum nem. A színházak testületileg nem. Egyes munkatársaik a maguk nevében igen, az intézményeik nem. Az egyetemek leszedetik a piros-fehér csíkos kordonokat, amiket korábban a hallgatóik kifeszítettek.*

Hát igen, ez nehezebb kérdés, ezek esetében a kiállítás nyilvánvalóan veszélyeztetne pozíciókat, beleütközne különféle személyes érdekekbe.

*De az SZFE – és benne elsősorban a diákok – így, társintézmények támogatása nélkül meddig tudnak kitartani?*

A diákok addig fognak kitartani, ameddig a szakma és a civil társadalom kitart mögöttük.

*De kitart-e mögöttük a szakma? Meddig tart ki mögöttük a szakma?*

Pillanatnyilag úgy látom, egyre nagyobb számban és egyre nagyobb hittel tart ki mögöttük a szakma. Ilyen szakmai összefogást én eddig még egyetlen esetben, egyetlen intézmény elleni kormányzati támasztás esetében sem tapasztaltam.

*És a filmesek, a tévések? Láttam a maga egykori osztályát, a Simó-tanítványokat az egyetem erkélyén őrt állni, magát többször több helyen, és mindenekelőtt Enyedi Ildikót. De másokat nem.*

A filmesek, az nehéz dió...

*De miért?*

Mert ők egyének a saját sorsukkal és kompromisszumaikkal, és mindenekelőtt egyéni projektekkel. Azokba ki-ki már nagyon sok időt, pénzt és energiát fektetett, nem is biztos, hogy elsősorban a maga pénzét, stb. stb. És ezt nagyon nehéz kockáztatni, amit meg is lehet érteni.

*Akkor maga miért kockáztatja? Igaz, maga már rég szakított ezzel az egész intézményes struktúrával.*

Nem vagyunk egyformák, és én nem is akarok senkit emiatt kárhoztatni vagy megítélni. Ugyanakkor azt is látom, hogy most egyre többen foglalnak állást az SZFE autonómiája mellett akkor is, ha emiatt az érdekeik sérülnek, a lehetőségeik esetleg szűkülnek.

*Például?*

Például a Magyar Játékfilmrendezők Egyesülete is kiadott egy nyilatkozatot, amelyben egyértelműen kiáll az egyetemi autonómia mellett. És ha megnézi az aláírók névsorát, abban szinte minden filmrendező nevét megtalálja, aki él és mozog, Kocsis Ágnestól Reisz Gáboron és Pálfi Györgyön át Török Ferencig és Herendi Gáborig. Nagyon-nagyon sokféle ember, én ilyen komoly összefogást az elmúlt tíz évben nem láttam. Mert megtörtént, ami korábban egyszer sem: ezek a fiatalok az SZFE-n rájöttek, hogy nem kell egyből fejet hajtani a hatalom előtt, lehet azt is mondani neki, hogy „eddig és ne tovább!”. Persze ehhez bátorság kell, mert ez veszélyes dolog, de ezekben a diákokban, úgy látszik, van bátorság, szemmel láthatóan nem félnek kockáztatni. De most már azok az idősebb, befutott művészek sem, akik nyilvánosan, arccal és névvel mögéjük álltak, és akik már nagyon sokan vannak, és nemcsak akik – úgymond –, „ezen az oldalon” állnak. Mert amikor a Nemzeti Színház művészei is megszólalnak, vállalva a nyilvánosság kockázatát, és amikor a kaposvári egyetem diákjai is felállnak, és a Kecskeméti Színház körül is ott van a piros-fehér kordon, akkor tényleg érdemes lenne elgondolkodni azon mindenkinek, hogy ki megy szembe az autópályán a forgalommal.

*De meghátrálásra lehet-e ezzel készíteni a hatalmat, el tudják-e érni, hogy megmaradjon az egyetem autonómiája?*

Azt nem tudom, de abban biztos vagyok, hogy meg kellett kísérlni. Nem minden kísérlet lesz végül

sikeres, nem mindegyik vezet közvetlen eredményre, nem mindegyik végződik győzelemmel, de ha nem kísérletezünk, akkor biztosan nem fogunk sehova sem eljutni. Vagyis kísérletezni muszáj. Másrészt, ha az ember támadva érzi az alapvető, illetve állampolgári jogait, ami ebben az esetben az egyetemi autonómiát jelenti, tehát amikor a műszerek elkezdik jelezni, hogy veszélyben van a szabad gondolkodás, általában a szabadság, akkor talpra kell ugrani, és ennek megálljt kell parancsolni. Mert persze, hagyni is lehet, elengedni is lehet, azt mondani, hogy kössünk kompromisszumot valamit valamiért alapon, de akkor az ember vagy paralizálódik, vagy megpróbál a hatalomnak megfelelő módon viselkedni, azt kiszolgálva gondolkodni. És attól kezdve már egy forgatókönyv megírásánál is azt latolgatja, hogy vajon a pénzosztók fognak-e rá pénzt adni, és akkor máris nekik biztosan tetsző vagy elfogadható forgatókönyveket kezd írni, és már rá is lépett az öncenzúra útjára. Én ezért azt gondolom, még mindig jobban járunk, hosszú távon és lelki értelemben biztosan, ha azt mondjuk: ezt mint lehetőséget sem engedjük fölmerülni, nem engedjük a hatalmat magunkhoz ilyen közelségbe. Vagy ha ezen már túl vagyunk, és a hatalom már teret nyert, és már nincs más út – és én az elmúlt években már ilyennek látom a helyzetet –, mert ez egy túlságosan nagy erő, és én nagyjából egyedül vagyok vele szemben, akkor építék magamnak saját szigetemet.

*Ahogy maga csinálja? Hogy alkotótársnak hívja az élete szereplőit,*

*a gyerekeit és a gyerekei anyját, a rokonait, a barátait és a tanítványait, és velük a saját pénzén, a saját eszközeivel, a saját lakásában és más baráti magánlakásokban csinál filmet és színházat?*

Körülbelül, mert más lehetőségem nincs, de persze karakter, habitus kérdése is, hogy kinél meddig tart a tolerancia, hol a tűréshatár. Van, aki többet bír, van, aki kevesebbet, én például nagyon keveset. Az én tűréshatárom az ilyen típusú beleszólásokkal és igazságtalanságokkal szemben nagyon alacsony.

*Csakhow nagy tehetség nélkül ebből nehéz vagy inkább lehetetlen kihozni valamit, különösen valami komoly értéket, úgy, hogy közben meg is tudja úszni a dolgot az ember, egyben is tudjon maradni. Szóval csak azt akarom mondani, hogy ez a maga útja nem mindenki számára járható.*

Hát nem is ajánlom másnak.

*Magán kívül nem is jár rajta más.*

Most inkább azt ajánlom mindenkinek, hogy csatlakozzon a Színház- és Filmművészeti Egyetem diákjainak az akcióihoz, és támogassa őket, mert az vezethet egy jobb világ felé. Sokkal egyszerűbb rácsatlakozni valamire, mint amit én csináltam az elmúlt években: hogy Don Quijoteként próbáljak túlélni.

*Én ezt nem mondanám Don Quijote-i cselekvésnek. Maga nem szélmalomokkal harcol.*

Jó, akkor másképp mondom: ez valamilyen ön-Recsk.

*Vagyis önként vállalt kényszer-munkatábor?*

Olyasmi.

*Beszélhetünk úgy általában is a kultúrpolitikáról? Amennyiben lehet azt, ami van, kultúrpolitikának nevezni. Zajlik most ez a „meccs”, ami, reménykedjünk benne, a fiatalok számára és ezáltal mindannyiunk, valamint a magyar kultúra számára jól fog végződni. De hogy áll most ebben az egészben maga szerint a színház és a film ügye?*

Hosszú távon nem áll rosszul, hiszen amint már szó volt róla, szerintem a kultúra, mint olyan, organikus folyamat, és ez a „folyam”, akárhogy is próbálnak belenyúlkalni kívülről, ide-oda terelni, áramlik tovább a maga útján. Egy verset így is, úgy is meg fognak írni valakik, ha meg akarják írni, és mint látható, filmet is fog csinálni az, aki komolyan elszánja rá magát. Kevés pénzből, kölcsönzött eszközökkel vagy eszközök nélkül, szokatlan vagy épp lehetetlen forgatási körülmények között, de az a film el fog készülni. Ezt nagyon nehéz, hosszú távon lehetetlen is megakadályozni. Még az iráni Jafar Panahi is meg tudta csinálni a filmjeit egy taxiban vagy házi őrizetben a lakásában, mert komolyan akarta, és volt hozzá bátorsága is. És ez a film el tudott jutni a berlini filmfesztiválra is, hogy hírt adjon arról a világról, amiben született, és majd a történelem fogja eldönteni, hogy abban az országban, amelyről ilyen híradások születtek, jó vagy rossz volt-e akkoriban a kultúrpolitika. Ilyen szempontból tehát szerintem a kultúra mindig fejlődni fog, és benne mindig fog történni valami fontos.

Ugyanez a helyzet a színházzal is, amelynek én közről csak egy kis szeletét, a függetleneket látom, ezért inkább csak erről beszélnék, Magyarországon ezt a szférát már



a végtelenségig kivérettették, és mégis valahogy összeszerveződnek kis csoportok, és nevetésesen kevés pénzből mégis létrejönnek újabb és újabb előadások.

*És nem lehet rájuk jegyet kapni.*

És nem lehet rájuk jegyet kapni, részint mert kicsik a terek, ahol előadják őket, részint mert sokkal nagyobb az irántuk megnyilvánuló figyelem, mint a társulatok lehetőségei. Egyszóval rettenetesen meg van nehezítve a színházcsináló társadalom élete – persze van, akinek épphogy meg van könnyítve, amitől ő még nem csinál jobb színházat –, de ahol tehetség van, ahol szakértelem van, ott mégis létrejönnek ezek a kis előadások. Mi például egy olyan szisztémát találtunk ki, hogy semmilyen tekintetben ne függjünk az államtól. Nem kapunk semmilyen működési támogatást, tehát minket kizárólag a közönségünk tart el.

*Annyian, ahányan beférnek egy-egy lakásba?*

Van, amikor lakásokban játszunk, van, amikor igazi színházi terekben, Budapesten öt játszóhelyünk van, vidéken is néhány, és ebben a hálózatban cirkuláltatjuk az előadásokat, a jegyárakat pedig mindig úgy kalkuláljuk ki, hogy ahol kevesebben férnek el, ott kicsit drágábban adjuk magunkat, ahova többen férnek be, ott olcsóbban. Mindig annyit kérünk, hogy a bevételeinkből kijöjjön a társulatunk, a Látókép Ensemble működése, és a tagoknak meglegyen belőle a szerény megélhetése. Tehát a dolog működik állami fenntartás nélkül is, miközben tudjuk azt is, mennyivel könnyebb lenne a dolgunk, ha kapnánk például működési támogatást.

*De filmet tartósan és jelentős számban nem lehet így csinálni. Vagy ha mégis, mint a maga példája mutatja, akkor is csak nagyon kevesen képesek rá, és nem is biztos, hogy érdemes lenne vele másoknak megpróbálkoznuk. A maga filmjein kívül csak egy hasonlóra emlékszem, Bódi Gábor filmjére, az Amerikai anzixra.*

A filmnél 2010 után ugyanaz volt a kormány forgatókönyve, mint most az SZFE-nél, és akkor is ugyanaz volt a fő kérdés, mint most: hogy hagyja-e a filmes társadalom elvenni magától a beleszólási jogot, az autonómiát.

*És nagyon kevesen voltak, Tarr Béla meg talán maga, akik erre a kérdésre nemet mondtak. Bár ha jól emlékszem, akkor maga még pályázott, nem?*

Én csak az akkor már forgó *Déli-báb* című filmünknek a Mozgóképfelügyelet Alapítvány által 2009-ben odaítélt támogatását akartam megkapni, amit az új, Vajna-érában elvettek. Az ugyanis járt volna, az a film már elő volt készítve, és abba már beleforgott egy csomó saját pénz. Andy Vajna egyébként, amikor a filmalap élére került, tulajdonképpen ugyanúgy beszélt, mint most Vidnyánszky Attila: hogy itt már nincsenek is tehetségek, de az általa fémjelzett új rendszerben, amely majd friss levegőt hoz a filmgyártásba, újra lesznek. Ő azonban okosabb volt, mint ezek a mostaniak, mert felismerte, hogy egy kicsi országban nem tud előlátni a farzsebből egy csomó új tehetséget, és ezért utána is ugyanazok az emberek csináltak filmeket, mint előtte. Akik egyébként a maguk idejében szintén mind az SZFE, illetve a jogelőd főiskola diákjai voltak, onnan jöttek nagyobbárszt.

*De ebből akár az a következtetés is levonható, hogy jöhet egy oktrojált új rendszerből is jó, hiszen a filmművészetben, illetve a filmgyártásban is – úgymond – új aranykor jött belőle. Nagy filmek, óriási sikerek, csillogó díjak, Oscar, Arany Medve stb.*

Csak hogy ezeknek a filmeknek a jó része még a Magyar Mozgóképek Közalapítvány által fejlesztett filmtervek alapján jött létre, tehát ez nem a Vajna-féle szisztéma sikere, ahogyan azokhoz a független filmekhez sem volt neki és a rendszerének semmi köze, amilyen például az *Ernellák Farkaséknál* volt, vagy Reisz Gábor filmje, a *Van valami furcsa és megmagyarázhatatlan*. Ezeknek a munkáknak kizárólag az alkotóikhoz volt és van közük, akik rajta vannak egy fejlődési pályán, és akik – nem győzöm elégszer mondani – benne vannak abban a nagy, organikus folyamatban, amit kultúrának nevezünk. A Vajna vezette filmalapnak tehát mindössze annyi az érdeme, hogy lehetőséget adott, pontosabban nem zárt el a lehetőségektől alkotókat akkor sem, ha közben sok későbbi nagy sikernek bizonyult filmet teljes szépséggel fogadott, mondván, „ezzel nem juttok messzire”. És aztán ezekből a tervekből vagy lettek filmek, vagy nem, és amelyek elkészültek, azokról tudunk, de azt már sosem fogjuk megtudni, milyen filmek születettek volna a rengeteg elutasított forgatókönyvből. A nagyközönség nem is hallott róluk, én jó párról tudok, például Pálfi Gyuri történeteiről...

*Pálfi György el nem készült Toldi-járól azért sokat lehetett hallani.*

Arról igen, de sok másról nem. Aztán meghalt Andy Vajna, és jött

Káel Csaba, de a kuratórium összetételébe a filmszakmának a mai napig nincs joga beleszólni. Nem jölhet bele tagokat, ugyanúgy, ahogy most az SZFE élére rendelt kuratóriumba sem. És nekem ne mondja senki, hogy ez nem számít, és hogy ebből is lehet aranykor, mert az nem ezen múlik! Ilyen alapon a szocializmust is nevezhetnénk aranykornak, hiszen akkor is, a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években is óriási filmek születtek...

*És a színház is milyen fantasztikus volt, mondjuk, a nyolcvanas években, mégsem jut eszébe senkinek ezt a Kádár-rendszer érdemének tekinteni, hiszen azok az előadások nem a pártállami kultúrpolitika eredményeként, hanem annak ellenére jöttek létre.*

Egyébként most sem várnánk sokkal többet a hatalomtól: csak hogy ne legyen egy egész szakma folyamatosan méltatlan helyzetbe hozva, szorongásra készítve. Hogy ne úgy kelljen filmet csinálni, hogy folyamatosan fél az ember kimondani bizonyos dolgokat. Hogy bizonyos sajtótájékoztatókon mondhassa, amit fontosnak tart, vagy ami bántja, ami foglalkoztatja, hogy ne kelljen rébuszokban fogalmaznia. Hogy szabadon beszélhessen, felnőttként, ne infantilizálva, tehát hogy felnőhessen egy európai szintre. Ez nem több, mint jobb közérzet, átlátható és konszenzusos működés, és nem a hatalomra való folytonos figyelés kényszere, a tőle való függés és rettegés.

*Azt mivel magyarázza, hogy a hetvenes évek végétől tartó nagy színházi korszaknak, beleértve Kaposvárt,*

*Szolonokot, Kecskemétet, kis ideig a Nemzeti Színházat, majd a Katonát, valahogy vége lett a rendszerváltással? Hogy akkor a színház valahogyan érdektelenné vált, már nem nyújtott olyan elementáris élményt? És most, amióta elveszni látszik a szabadság, megint nagyon fontos a színház.*

Szerintem ez azért történt így, mert az a generáció, amely a nyolcvanas években volt csúcspontjában, hozzászólt ahhoz, hogy nyomni kell a falat. Minden erről szólt, az underground zenei világ, a filmek, a színház, szóval minden, dekódolt üzeneteket küldve a társadalom felé, akár metaforikus, akár direkt formában. Ez volt a művészi tett, a művészek ezt tartották legfontosabb feladatuknak, és amikor ez a fal kilencvenben eltűnt, akkor ez a generáció tulajdonképpen hasra esett, és a kilencvenes években elkezdte keresgélni, most miről is kellene beszélni. Nem arra volt hangolva, nem arra volt trenírozva, hogy ettől kezdve mindent szabad. És az én generációm, a kilencvenes évek utáni első generáció tagjai voltak azok – én például tizennyolc éves voltam '90-ben –, akik nagyon-nagyon más világlátással, mert már egy sokkal szabadabb világban szocializálódtak, 2000 táján előjöttek az új filmjeikkel. Amelyek már nem arról szóltak, hogy nyomjuk vagy áttörni próbáljuk a falat, hanem a saját privát és nem privát problémáinkról. Úgy is mondhatnám, mi a saját életünket raktuk fel a filmvászonra, raktuk ki a közönség elé. Volt persze, aki a társadalmi mozgásokkal inkább foglalkozott, például a *Moszkva tér* című filmjében Tö-

rök Ferenc, de csak úgy és annyira, ahogy és amennyire azok őt is érintették. Vagy ilyen volt az én filmem, a *Fehér tenyér*, és bizonyos szempontból Pálfi Gyuri *Taxidermiája* is. Mundruczó Kornél viszont már egy egész más, európainak nevezhető vonalat követett, a *Johanna* például már egy európai, kísérletező szellemű film volt, ahogyan a következők is. Én ezt úgy szoktam mondani: a magyar film – és persze a színház is, Schilling Árpád Krétaköre erre a legjellegzetesebb példa – a sokféle dackorszak után átlépte a nagykörúság határát. Ami a 2000-es évek végére egyik pillanatról a másikra véget is ért, a felsoroltakhoz hasonló filmek utána már nem készülhettek. Nehezen tudnám elképzelni, hogy a mostani filmintézet pénzt adna például a *Taxidermiára* vagy akár a *Bibliothèque Pascalra*, ilyen filmek ma már Magyarországon állami finanszírozásban nem jöhetnek létre.

*Viszont ha létrejöhetnének, akkor maga valószínűleg nem készítette volna el az Ernellák Farkaséknál-t vagy a Békeidőt. Ezek a mostani helyzetének megfelelő filmek.*

Igen, ez így van. Valószínűleg akkor egyik sem született volna meg. Viszont mégis azt mondom, hogy most fel kell kötni a gatyát, és bele kell állni az SZFE-ügybe. Ez a hatalom gyenge, szellemileg leamortizált, a történelemből jól ismert, lejárt szavatosságú trükkökön kívül nincsenek új eszközei, nincs varázsfegyvere. El kell tehát most engedni a rövid távú egyéni érdekeket, felül kell emelkedni a személyes ellentéteken, és nyomni kell a falat, amíg le nem omlik.